

MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN VE ERWIN PANOFKSY'NİN SANAT YAPITI İNCELEME YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Buşra İncirkuş

Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, bincirkus(at)gelisim.edu.tr

ÖZ

Anahtar kelimeler:

Mehmed Fuad Köprülü, Köprülü'nün Metodu, Türk Edebiyatı, Erwin Panofsky, Panofsky'nin Metodu.

Mehmed Fuad Köprülü, 1913 yılında yazdığı “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” adlı makalesiyle Türk Edebiyatı'nın Avrupa ilim ve metotlarıyla nasıl çözümleneceğini ortaya koymuştur. Bu makalede yer alan metot üç aşamalıdır ve bu aşamalar; şekil, konu ve öz'dür. İlk aşama olan şekil bölümünde, yazının hangi ölçüyle ve ne şekilde yazıldığı incelenmektedir. Konu bölümünde eserin konusu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Son bölüm olan öz kısmında ise şekil ve konu bölümünde analiz edilen bilgiler sentezlenerek içerik bulunmaktadır. Bu aşamalara bakıldığında Panofsky'nin üç aşamalı kuramı olan birincil veya doğal anlam (ön ikonografik aşama), ikincil veya danişıklı anlam (ikonografik aşama) ve içsel anlam veya içerik (ikonolojik aşama) ile örtüştüğü görülmektedir. Birincil veya doğal anlam (ön ikonografik) aşamasında sanat yapıtında yer alan biçimsel öğeler incelenmektedir. Köprülü'nün makalesindeki şekil başlığı ile aynı ifadeleri yansıtmaktadır. İkincil veya danişıklı anlam (ikonografik) aşamasında eserin konusu, semboller ve kimlikler yer almaktadır. Bu aşama ise Köprülü'nün konu başlığında incelediği bilgileri içermektedir. İçsel anlam veya içerik (ikonolojik) aşamasında ise birincil anlam ve ikincil anlamda analiz edilen bilgiler sentez edilerek eserin içeriği ortaya koyulmaktadır. Her iki kuramın da sanat yapıtını incelerken aynı aşamalara sahip olması ilginçtir. Köprülü'nün Panofsky'den yirmi altı yıl önce böyle bir çalışma yapmış olması çağını aşan bir yazar olduğunu düşündürmektedir.

COMPARISON OF MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ'S AND ERWIN PANOFKSY'S ARTWORK ANALYSIS METHODS

ABSTRACT

Keywords:

Mehmed Fuad Koprulu, Koprulu's Method, Turkish Literature, Erwin Panofsky, Panofsky's Method.

Mehmed Fuad Köprülü has presented how to solve Turkish Literature with European sciences and methods by his article “Usul in Turkish Literature History” written in 1913. The method involved in this article is of three stages; shape, subject and essence. In the first stage of the shape section, it is examined the poem or the writing is written which measure and how it is written. In the subject section, the subject of work is presented in detail. In the essence part which is the last chapter, the information analyzed in the section of shape and subject is synthesized and content is present. From this point of view, it appears that Panofsky overlaps with the three-stage theory of primary or natural meaning (pre-iconographic stage), secondary or convergent meaning (iconographic stage) and internal meaning or content (iconological stage). In the primary or natural meaning (pre-iconographic) stage is examined the formal elements in the work of art. It reflects the same expressions as the shape title in Köprülü's article. In the secondary or convergent (iconographic) stage is located the subject of work, symbols and identities. This stage includes the information that Köprülü examined in the subject heading. In the inner meaning or content (iconological) stage, the information analyzed in the primary meaning and the secondary sense are synthesized and the content of the work is revealed. It is interesting that both theories have the same stages when examining the artwork. Köprülü makes you think that he is a writer who passed the age of sixteen years before Panofsky had done such a study.

Giriş

Türk ordinaryüs profesör Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966), Dışişleri Bakanlığı yapmış siyasetçi ve edebiyat araştırmacısıdır. Başta Türk edebiyatı olmak üzere pek çok alanda eser vermiş bir bilim adamıdır. Türkiye’de modern tarihçiliğin öncüsü ve Türkiye’nin modern anlamdaki ilk Türkologudur. Bu anlamda Osmanlı Edebiyatı olarak geçen edebiyatımızı Türk Edebiyatı olarak değiştiren öncü bir edebiyat tarihçisidir.

Köprülü’nün de aralarında olduğu Fecr-i Atı, Türk edebiyatında ilk kez bir bildiriyle görüşlerini ortaya koyan, okura duyuran edebiyat topluluğudur. Sanat anlayışları “*sanat kişisel ve saygıdeğerdir*” şeklindedir. Dile, edebiyata ve toplumsal bilimlerin ilerlemesine hizmeti amaçlayan bu topluluk yetenekli sanatçıların bir araya gelmesiyle oluşan güçle halkı aydınlatmak istemiştir. Bunun için topluluk üyelerinin kitaplarını yayımlamak ve bu kitaplardan bir kitaplık oluşturmak; batının önemli yapıtlarını Türkçeye çevirmek; herkese açık toplantılarla halkın edebiyat ve sanat konularındaki görüşlerini geliştirmek; batıdaki benzer topluluklarla kültür alışverişinde olmak da topluluğun amaçları arasında yer almıştır. Köprülü de bu topluluk içinde yer alarak ilk sanatsal faaliyetlerini ve sonraki çalışmalarının temellerini ortaya koymuştur. Köprülü toplulukta Türk edebiyatının ilerlemesi için elinden geleni yapmıştır. Fecr-i Atı, Türk edebiyatında şair ve yazarları ortak bir amaç çevresinde ilk kez bir araya getiren ve edebiyatın çağdaşlaşmasında bir adım olmasıyla önemli bir ilke imza atmıştır.

Köprülü, Avrupa ilim metotlarını öğrenip, milli değerlerle yoğrularak yapılan bir usulün taklit olmayacağını ve varlığını koruyacağını söylemektedir. 1913 yılı Köprülü için bir dönüm noktası işlevi görmektedir. Bu yılda lise öğretmenliğinden İstanbul Darülfünunu Türk Edebiyatı Tarihi müdürlüğüne getirilmiş; şair ve öğretmen kişiliğinden âlimlik mertebesine ulaşmıştır (Turan, 1953: 13). Köprülü, ilk defa edebiyatımızı ilmi metotlarla ele alarak kronolojik bir biçimde objektif usullerle incelemiş ve edebiyatımızı dönemlere ayırmıştır. Köprülü’ye göre edebiyat tarihçisi “nesnel-tarihçi” ve evrensel bakış açısına sahip olmalıdır. Edebiyat tarihimize getirdiği bu yaklaşımla kendisinden sonra yapılacak edebiyat tarihi çalışmalarına da yön vermiştir (Okumuş, Şahin, 2010: 398).

Erwin Panofsky, 1892’de Almanya’nın Hannover kentinde doğmuştur. Berlin, Münih ve Freiburg Üniversitelerinde eğitim gördükten sonra, 1921 yılında Hamburg Üniversitesi’nde sanat tarihi dersleri vermeye

başlamış ve 1926-1933 yılları arasında bu üniversitede profesör olarak görev yapmıştır. Çalışmalarında sanatın çağın insan eylemlerinin bütünü içinde ele almış ve dış görünüşlerin ötesinde, sanatın anlamsal yanı sıra da ilgilenmiş, sanat yapıtının yaratılmasındaki özel yanları bulup çıkarmaya çalışmıştır (Panofsky, 2012: 3).

Köprülü’nün Metodu

1913 yılında Bilgi Mecmuası’nın ilk sayısında yer alan “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” adlı makalesiyle edebiyatımızın incelenmesinde takip edilmesi gereken en son metotları inceleyerek dikkatleri üzerinde toplamaktadır (Yılmaz, 2008: 173). Köprülü’nün metotla ilişkin görüşleri ve yorumları, yüz yılı aşkın süredir ülkemize ve toplum bilimlerine özgürleştirici etki yaptığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Köprülü, Avrupa edebiyat metotlarını Türk edebiyatında uygulamış; edebiyatımızın dünyaya ve diğer medeniyetlere tanıtılmasında katkıda bulunmuştur (Berktay, 1983: 81). Bu makaleyle Köprülü, ünlü Fransız edebiyat tarihçisi Gustave Lanson’un ana fikirlerinden yararlanıp, kendi şahsi görüş ve fikirleriyle ilk ilmi yazısını yazmıştır. Köprülü, makalede Türk edebiyatı tarihinin Avrupa ilim metotlarıyla fakat kendi milli bünyemize uygun bir şekilde nasıl incelenebileceğini göstermeye çalışmakta ve ileride yapacağı çalışmanın esaslarını tespit etmektedir (Köprülü, 1987: 2). Türk edebiyatı tarihinde ciddi bir iş yapmak isteyen Köprülü’nün ilk yaptığı çalışma Avrupa ilim metotlarını öğrenip Avrupalıların bu konu hakkında nasıl bir çözüm bulduklarına dair inceleme yapmaktır. Köprülü makalesinde Türk edebiyatı eleştirisinin temellerini ve hedeflerini bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır. Köprülü’nün metoduna göre esas amaç, edebi metinleri tam olarak anlayabilmektir. Eserin doğru anlaşılabilmesi için karşılaştırmalı bir metottan yararlanılmalıdır. Bu karşılaştırmaların seçkisi itina ile yapılmalı ve sanat tarihinin özgün ve en güçlü eserleri ele alınmalıdır. Ayrıca, eserleri yaratan sanatçının yaşam öyküleri ve sanat anlayışı daima göz önünde bulundurulmalıdır. Edebiyat tarihinin başlangıçtan itibaren gelişimini ve değişimini açıkça ortaya koymak gereklidir. Bu yapılırken gelişimi ve değişimi belirleyen, onu şartlayan genel ortamın verileri dikkatle değerlendirilmelidir. İlk devirdeki İslam öncesi ve İslam sonrası süreçlerdeki ve sanatta Batıya açılıştan günümüze tüm edebi oluşumları eksiksiz tespit edip değerlendirmek esastır (Güneş, 2011: 168-169). Köprülü’ye göre edebiyat tarihçisinin görevi, disiplinli ve donanımlı bir şekilde hem kendi devir üslubunu hem de diğer medeniyetlerin üslup anlayışını kavrayarak geniş bir bakış açısına sahip olmaktır.

Köprülü, Türk edebiyatı tarihine getirdiği metot için Lanson'un tesirinin yanı sıra Hippolyte Taine'nin sanat görüşlerinden de yararlanmıştı. Bu yöntemlerin birleştiği nokta yazarın edebi eseri oluştururken; yaşadığı devir, sosyal çevre, iktisadi şartlar ve gelenekleri ele almasıdır. Köprülü bu metotları özümsemiş ve kendi özgün kuramını oluşturmuştur. Bu metot, şekil (üslup), konu ve öz (esas, anlam) olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Köprülü'ye göre edebi eseri şekille birlikte oluşturan asıl unsur "esas" veya "ruh" unsurudur (Yılmaz, 2008: 178). İlk aşama olan "şekil" adı altında Köprülü, yazılan metinlerin düz yazı, şiir, koşma, gazel ya da destan vb. gibi hangi üslupla ve hangi aruz ölçüsüyle yazıldığını belirlemektedir. İkinci sırada olan "konu" aşamasında Köprülü, eserin konusunu ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir. Son aşama olan "öz"de ise biçim ve konuya dair analizler yapıldıktan sonra bunların sentezlenerek içeriğin tespit edilmesi gerekir. Bu yöntem Avrupa ilim ve metotlarından faydalanılarak oluşturulmuş, Köprülü tarafından Türk edebiyatı çalışmalarına uyarlanmak üzere geliştirilmiştir. Bir sanat eserinin bu üç yöntemle çözümlenmesi eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. En önemli aşama olan öz'de, eserin şekil ve konu bakımından incelendikten sonra özünü kavramaya yöneliktir. Bu şekilde eserin özümsemesi ve vermek istediği mesaj anlaşılabilir. Bu yöntem, başta sadece edebiyat çalışmalarına uygulanmış olmasına rağmen resim sanatının örneklerine de uyarlanabilir. Bir resim çalışmasının şekil, konu ve öz bakımından incelenmesi o resmin daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır.

Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı kapsamlı eserinde Yunus Emre'nin "Yunus Divanı" eserini kendi kuramına göre çözümlenmiştir. Kitapta, Yunus Emre'nin hayatından, eserinden ve sanat kişiliğinden söz etmektedir. Köprülü, ilk önce eserin mesnevi ve gazellerden oluşup hece vezniyle yazıldığını söyleyerek kuramının birinci aşaması olan şekil hakkında bilgi vermektedir. Daha sonra zamanının bütün ilmi felsefelerinden etkilenen şair için tabiatla ve dış alemle bütünleşip oluşturduğu divanını Yaradan'a sığınarak ortaya koyduğunu söyleyerek konu hakkında bilgi vermektedir. En son olarak da ilahilerinde, nutuklarında Bektaşî'nin tabiriyle "nefes"lerinde Yunus'un asıl şahsi görüşü görülmekte ve Celaleddin Rumi'nin Farsça olarak yazdığı ilmi felsefeyle Yunus'un neşrettiği sade Türkçe ve hece vezniyle ortaya koyduğunu aynı değerde görerek eserin özünü ortaya koymaktadır (Köprülü, 2014: 343-344).

Panofsky'nin Metodu

Ülkemizin aydın kuramcıları arasında saygın bir

yeri olan ve erken yitirdiğimiz Bedrettin Cömert, Alman asıllı sanat eleştirmeni Panofsky'nin yöntemini ülkemize tanıtması bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Cömert, kuramın anlaşılmasında öncü rolü üstlenmiş ve bir eserin doğru çözümlenmesi için Panofsky'nin üç aşamalı yönteminin arı ve anlaşılır bir dille Türkçe'ye çevrilerek sanat tarihi araştırmalarında kullanılmasını sağlamıştır (Cömert, 2010: 18).

Panofsky'nin yönteminin aşamaları; birincil veya doğal anlam (ön ikonografik aşama), ikincil veya danışıklı anlam (ikonografik aşama) ve içsel anlam veya içerik (ikonolojik aşama)ten oluşmaktadır (Panofsky, 2012: 28-29). Yöntemin ilk aşaması olan "birincil veya doğal anlam" da sanat yapıtında yer alan biçimsel tüm öğelerin belli bir düzene göre tanımlanmaktadır. İkinci aşama olan "ikincil veya danışıklı anlam" da eserin konusu verilmekte ve varsa semboller, atribüleri ve kimliklerin tanımlanması yapılmaktadır. Son aşama olan "içsel anlam veya içerik" de metodun ilk iki aşamasında yapılan analizlerin sentezi yapılmaktadır. Eserdeki anlamlar, ana - yan anlam olarak verilmekte ve eserin mesajı belirlenmektedir (Akkaya, 2014: 82).

Erwin Panofsky, 1939 yılında sanat çalışmalarını çözümlenmek amacıyla üç aşamalı bir yöntem geliştirmiştir. Bu çalışmaların anlam boyutuna önem vermiştir. İlk aşama olan birincil veya doğal anlamda (ön ikonografik aşama) en temel bakış açısıyla, resimde görülen kişiler veya nesnelere ifade edilir. Genel durum ortaya konularak sanat çalışmasına giriş yapılır. İkinci aşama olan ikincil veya danışıklı anlamda (ikonografik aşama) çalışmanın konusu ortaya konmaktadır. Bu aşamada çalışmanın vereceği anlamın belli bir kültür ve eğitimle çözülebileceği açıklanmaktadır. Örnek olarak Leonardo Da Vinci'nin yaptığı "Son Akşam Yemeği" adlı freskonun konusu, Batı kültürü ve Hristiyanlık eğitimi almamış birine belli bir anlam ifade etmeyecektir. Bu sebeple bu aşama, çalışmanın konusundan yola çıkılarak anlamı bulmada son derece önemli olmaktadır. Son aşama olan içsel anlam veya içerikte (ikonolojik aşama) sanat eserinin anlatmak istediği mesaj özümsemiş, anlam genişletilerek eser; sosyal, kültürel ve tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Böylelikle eserin vermiş olduğu anlam boyutunun bütüncül bir yaklaşımla ortaya konması sağlanmaktadır.

Köprülü ve Panofsky'nin Metodlarının Karşılaştırılması

Köprülü ve Panofsky, sanat eserinin çözümlenmesinde benzer aşamaları kullanmıştır. Her iki yöntemde üç aşamadan oluşmakta; içerik bakımından da

benzerlikler bulunmaktadır. Köprülü'nün ilk aşaması olan şekil, Panofsky'nin ilk aşaması birincil veya doğal anlamla; Köprülü'nün ikinci aşaması olan konu, Panofsky'nin ikincil veya dânişıklı anlamla ve yine Köprülü'nün üçüncü aşaması öz, Panofsky'nin son aşaması olan içsel anlam ve içerikle örtüşmektedir. Her iki yöntemin birinci aşaması edebiyat alanında eserin (düz yazı, şiir vb.) hangi türde yazıldığını, resim çalışmalarında ise resimdeki öğelerin ne olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci aşamada edebiyat ya da resim çalışmasının konusunun ne olduğu incelenmektedir. Üçüncü aşamada ise her iki türdeki eserinde anlatmak istediği anlam ayrıntılı bir şekilde çözümlenmektedir. Bu şekilde yapılan yöntemle incelenen sanat eseri, ister edebiyat çalışması ister resim sanatından bir örnek olsun, kapsamlı bir şekilde irdelenerek eserin daha tutarlı ve sağlam bir çözümlenmesini sağlamaktadır.

Köprülü metodunu 1913'te, Panofsky ise yöntemini 1939 yılında geliştirmiş ve yayınlamıştır. Panofsky'nin, Köprülü'nün metodunu okuyup okumadığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır fakat bu göstermektedir ki Köprülü, metodunu tam yirmi altı yıl önce oluşturarak ne kadar aydın ve çağını aşan bir kuramcı olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Akkaya, 2014: 80).

Sonuç

Sonuç olarak, Köprülü, edebiyatı sadece kendi milli görüşlerimize göre değil evrensel bir bakış açısıyla da irdeleyerek tarih ve edebiyatın tek bir kaynaktan yararlanılmayacak kadar geniş bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Köprülü'nün Panofsky'den yirmi altı yıl önce böyle bir çalışma yapmış olması ne kadar ileri görüşlü olduğunu düşündürmektedir. Köprülü'nün metodu sadece edebiyatımızda değil diğer tüm alanlara uygulanabilirlik yönünden son derece yararlı ve bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmuş bir metottur. Ancak, Türkiye'de sanat tarihi Batılı kuramlara göre gelişmeye çabalarken hem ağır kalmış hem de kavram kargaşasına sürüklenmiştir. Sanat tarihi bölümleri kurulduğunda Köprülü'nün bu metodunun Görsel Sanatlara uygulanabilirliği fark edilememiştir. Halbuki Köprülü'nün metodunun çağını da aşan gelişmişlik konumu ve sanat tarihinin kapsamına giren tüm alanlardaki yaklaşımlara olumlu ve hızlı bir ivme kazandırabileceği anlaşılabilseydi sanat tarihimiz daha özgün, tutarlı, sağlam bir kuram ve metodoloji temelinde birçok probleminden farklı bir çizgide gelişebilme imkanı bulacaktı. Bunun sonucu olarak bugün eksikliğini hissettiğimiz kuramcılarımız ve onların açtığı yoldan sanat eserini sağlıklı ve tarafsız inceleyecek bilim adamları-

mızın sayıları artmış olacağından, sanat tarihi alanının gelişmişlik düzeyi mevcut durumunun daha ilerisinde olacaktır.

KAYNAKLAR

AKKAYA, Tayfun. *Akademik ve Disiplinlerarası Yeni Sanat Eleştirisi Kuramı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2014.

BERKTAY, Halil. *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*. İstanbul: Kaynak, 1983.

CÖMERT, Bedrettin. *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki, 2010.

GÜNEŞ, Mehmet. *"Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihat Özün ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi"*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 45. (2011): 168-169.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa, 2014.

KÖPRÜLÜ, Orhan F. *Fuad Köprülü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

OKUMUŞ, Salih, ŞAHİN, İdris. *"Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme"*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 14. (2010): 398.

PANOFSKY, Erwin. *İkonoloji Araştırmaları*. Çev. Orhan Düz. İstanbul: Pinhan, 2012.

TURAN, Osman. *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1953.

YILMAZ, Kadriye. *"Mehmed Fuad Köprülü'nün Bugünkü Edebiyat Adlı Eserinden Hareketle Edebiyata Dair Görüşleri"*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 14. (2008): 173-189.